

MINTEA UMANĂ RADIOGRAFIATĂ PRIN LECTURĂ

Gabriela TUCAN
Universitatea de Vest din Timișoara
gabriela.tucan@e-uvvt.ro

The Human Mind Mapped through Literary Readings

DOI: 10.35923/AUTFil.59.15

Since the 1990s, with the rise of cognitive sciences, there has been a theoretical turn in humanities, with radical consequences for literary studies. They are regarded as vehicles for our everyday conceptual capacities and as products of the human mind, grounded in general cognitive abilities and firmly anchored in the minute architecture of bodies and brains. This major claim changed the nature of how literature is understood, while literary critics have developed new tools to understand the complexities of literary language and cognition. This paper will focus on the newly emergent study of literature with a cognitive lens. More specifically, with the tools and advances of cognitive poetics and narratology to literary reading, it seeks to explain the cognitive mechanisms that become evident in readings. This type of research shows how reading literature offers benefits back to cognitive science and promises to reveal much about how our brain functions.

Keywords: *literary reading; cognitive poetics; cognitive narratology; mental representation*

De-a lungul timpului, literatura a fost considerată un caz mult prea particular pentru a ne transmite ceva relevant despre funcționarea minții umane, așa încât odată cu dezvoltarea în secolul al XX-lea a științelor cognitive, direct preocupate cu mecanismele minții, acestea nu i-au acordat suficientă atenție. Desigur afirmația de început ar putea părea mult prea generalizatoare sau intransigentă, însă rolul ei nu este doar retoric, cum s-ar putea înțelege, ci caută să facă mai multă lumină, printr-o exagerare asumată critic, asupra

unei zone de cercetare puțin abordată și prea puțin tentantă atât pentru literați, cât și pentru oamenii de știință. Un clivaj care s-a lărgit în timp și care a devenit, așa zice, aproape un loc comun: separată de științe (înțelese într-un sens foarte general) prin punți intelectuale imposibil de traversat, literatura, mai cu seamă studiul literar, a funcționat adesea într-o zonă confortabilă și autosuficientă sau, în exprimarea mai plastică a lui Mark Turner, „într-un fel de regat magic bine delimitat de propriile sale ziduri, adesea luat în derâdere ca un soi de lume Disney a criticilor literari” (1991: 4). Există, totuși, excepții notabile care au lucrat în răspărul acestei prăpăstii intelectuale. Mă grăbesc să amintesc demersul întreprins de C.P. Snow încă din 1959 în eseuul său revoluționar *Cele două culturi și revoluția științifică* (*The Two Cultures and the Scientific Revolution*), care aspira să anihileze aceste diviziuni culturale între intelectualii umaniști și oamenii de știință, prin construirea unei „a treia culturi”. Această a treia cultură, propăvăduită de C.P. Snow, contestată totuși de multe voci, dorea să alunge suspiciunile intelectuale reciproce, întreținute de ambele tabere, iar spectrul său a continuat să bântuie lumea multor intelectuali de atunci încolo. În această dezbatere ia parte, pentru a aduce în discuție și un alt nume sonor, și profesorul Gerald Holton, odată cu publicarea în 1973 a studiului său excepțional, *Origini tematice ale gândirii științifice* (*Thematic Origins of Scientific Thought*). Tema centrală a cărții este rolul imaginației în știință, un bun prilej pentru o înrudire fericită între umaniști și savanții erudiți. Dezbaterea s-a aprins în secolul al XX-lea și, cum era de așteptat, continuă și în secolul nostru. Cu riscul de a arde câteva etape istorice, dar și sub constrângerile fizice ale acestui eseu, direcționez atenția spre un nou stadiu al acestei dispute, caracterizate, cum s-a văzut mai sus, de polarități teoretice, de valori și metode aparent ireconciliabile.

În anii '90, dar mai apăsător în anii 2000, studiile literare s-au înscris într-o nouă paradigmă, bazată pe o cunoaștere riguroasă a textului literar și cât mai articulată din punct de vedere științific. Un exemplu relativ recent este lansarea în 2010 a revistei „Scientific Study of Literature” („Studiul științific al literaturii”), un titlu revelator pentru această nouă orientare, care propune ca textele literare să nu mai fie considerate în mod esențial mecanisme generatoare de sensuri universale, ci „obiecte fluide care sunt create în mintea cititorului” (Dixon & Bortolussi 2011: 60). Altfel spus, radiografierea proceselor de lectură a unui text literar poate avea rezultate notabile nu numai pentru studiile literare, ci și pentru științele cognitive. În aceeași direcție putem aminti și volumul *Scientific Methods for the Humanities* (*Metode științifice pentru științele umaniste*), publicat în 2012 și coordonat de Wille

Van Peer et al. Ceea ce se propune și de această dată este o direcție comună pentru umanioare și științe, înțelese într-o accepțiune largă. Dincolo de ideile și metodele specifice fiecăror, științele umaniste și demersul științific încep să construiască direcții comune și să dezvolte relații complementare. În introducerea volumului mai sus menționat, se reia ideea prezentată și în „Studiul științific al literaturii”, și anume că studiul literaturii poate fi o pistă de lansare a unor ipoteze interesante despre funcționarea celor mai amănunțite procese cognitive, multe dintre ele încă necunoscute întru totul. Punctul zero de plecare al acestei colaborări, concluzionează editorii volumului, este că „suntem oameni și împărtășim valorile umanității, că păstrăm o relație cu mediul în care trăim, că însemnăm ceva pentru noi înșine și pentru ceilalți” (Van Peer 2012: 6). Dezarmați de instrumente metodologice și abandonând direcții de cercetare inflexibile, oamenii de știință și intelectualii umaniști își construiesc, în esență, argumentele plecând tocmai de la această interacțiune naturală dintre minte, corp și mediul înconjurător. Un punct de plecare comun, am putea afirma, care dă speranțe că pozițiile defensive ale umanistului care nu crede că există altă cultură în afara propriului orizont și, pe de cealaltă parte, poziția savantului erudit orbit de adevărurile sale de neclinit, pot fi, în cele din urmă, reconciliate. Discuția va fi reluată în cele de mai jos.

În final, aș restrânge acest dialog între științele umaniste și celelalte științe la o discuție punctuală referitoare la dinamica dintre literatură sau studiul textului literar și științele cognitive. Prefer deocamdată termenul-umbrelă de „științe cognitive”, dar în cursul articolului acesta va fi nuanțat și definit mai în detaliu. Aș mai adăuga o observație pe care o oferă Alan Richardson într-un articol intitulat *Studii despre literatură și cogniție* (*Studies in Literature and Cognition*): în accepțiunea sa largă, termenul „cognitiv”, așa cum apare în sintagme complexe de genul „științe cognitive”, se referă la „un interes predominant pentru procese mentale active și în mare măsură automate și care permit înțelegerea comportamentelor” (Richardson 2004: 2). Această atenție sporită acordată mecanismelor care se desfășoară într-o zonă mentală mai puțin accesibilă, să spunem cea a inconștientului sau a proceselor cognitive automate, a dat naștere noii științe a studiilor literare cognitive, lansate în 2013 de cercetătorii Michael Burke și Emily T. Troscianko și dezvoltată mai târziu, în 2017, într-un volum colectiv cu un titlu previzibil: *Cognitive Literary Science. Dialogues between Literature and Cognition* (Știința literară cognitivă. *Dialoguri între literatură și cogniție*). Dar chiar înainte de a se vorbi despre o „știință” în toată regula, Lisa Zunshine

edita în 2015 un alt volum complex despre studiile literare cu o orientare cognitivă. În introducerea volumului, Zunshine insistă tocmai pe caracterul interdisciplinar al acestor studii, dar care, important de reținut, nu formează o arie disciplinară compactă și coerentă, bazată pe un set fix de paradigme sau metode de cercetare și care ar fi împărțite de toți cei care aderă la acest demers. Din contră, concluzionează editoarea, există interese comune, alianțe teoretice, puncte de referință pe care le recunosc cu ușurință practicienii studiilor literare cognitive, dar toate acestea sunt integrate într-un tip fluid de cercetare, gata oricând să accepte noi abordări. Pentru a clarifica aportul studiilor literare la științele cognitive, Zunshine menționează câteva direcții de cercetare greu de anticipat cu câțiva ani în urmă: de exemplu, noile studii cognitive ale dizabilității (cognitive disability studies¹), studiile cognitive privind identitatea de gen (cognitive queer studies²), studiile cognitive postcoloniale³, istoricismul cognitiv (cognitive historicism⁴) sau naratologia cognitivă⁵.

În cele ce urmează, voi insista pe una dintre ramurile științelor cognitive, ultima menționată mai sus: naratologia cognitivă. Interesul lucrării pentru noul tip de naratologie care a migrat disciplinar spre studiile literare cognitive se datorează faptului că naratologia cognitivă este un exemplu excelent și o demonstrație în sine a armonizării studiului literar cu demersurile riguroase oferite de științele cogniției. Perspectiva de mai jos va fi, prin urmare, una mai degrabă descriptivă, în sensul în care intenționez să arăt contribuția naratologilor cognitiști la aria mai largă a studiilor cognitive. În această nouă accepțiune în naratologie, actul de lectură se radiografiază atent, dar nu neapărat pentru a spori numărul de interpretări posibile generate de text. Ca și în cazul unei imagini radiografiate clare și revelatoare (desigur, profit

¹ Ralph James Savarese, *What some autistics can teach us about poetry. A neurocosmopolitan approach*, în Lisa Zunshine (editor), *Cognitive Literary Studies*, Oxford, Oxford University Press, 2015, p. 394-417.

² Keith J. Vincent, *Sex on the mind. Queer theory meets cognitive theory*, în Lisa Zunshine (editor), *Cognitive Literary Studies*, p. 199-221.

³ Patrick Colm Hogan, *The psychology of colonialism and postcolonialism. Cognitive approaches to identity and empathy*, în Lisa Zunshine (editor), *Cognitive Literary Studies*, p. 329-346.

⁴ Anna Henchman, *The Starry Sky Within: Astronomy and the Reach of the Mind in the Victorian Literature*, New York, Oxford University Press, 2014; Isabel Jaén Portillo, *Cervantes on human development: Don Quixote and Renaissance Cognitive Psychology* în Warshawsky, D. Matthew și Parr, A. James (editori), *Don Quixote: Interdisciplinary Connections*, Newark, DE: Juan de la Cuesta, 2013, p. 3557.

⁵ David Herman, *Storytelling and the Sciences of Mind*, Cambridge, The MIT Press, 2013.

aici de analogia cu radiografia ca procedură tehnică medicală), prin lectură se poate ajunge înăuntrul unor procese cognitive greu accesibile altfel, care, odată înțelese, pot oferi detalii esențiale despre funcționarea generală a minții umane. În primul rând, scopul acestui demers arată că înțelegerea proceselor lecturii de text nu se oprește, cum am arătat mai sus, la o simplă aprofundare a sensurilor potențiale, ci oferă o măsură științifică lecturii, o mișcare teoretică, ce îndeplinește mult râvnitul deziderat al aducerii împreună a celor „două culturi”.

Unul dintre teoreticienii importanți ai noii vizuni, Peter Stockwell (2009) vorbește chiar de o „estetică cognitivă a lecturii”, sintagmă care este și titlul studiului la care se face referire, și care dezvoltă conceptul de „forme naturale de lectură” (apărut inițial în 2002 într-o altă lucrare a lui P. Stockwell, *Cognitive Poetics*). Lectura ca formă „naturală” prinde contur în spațiul privat al minții cititorului, unde concurează cu alte fenomene de înțelegere, la fel de „naturale”. Accesul la procesele și mecanismele care se pun în mișcare odată cu procesarea textului supus lecturii e îngreunat tocmai pentru că cititorul obișnuit nu posedă deprinderile necesare (și nici nu ar avea de ce să le aibă) de a intelectualiza sau teoretiza întreg procesul de înțelegere, deci, de obicei, acesta nu reflectează în mod conștient asupra resurselor lingvistice și conceptuale pe care le utilizează. E rolul teoreticienilor naratologi să se intereseze și să descrie capacitățile de înțelegere primare, fără de care nu s-ar putea ajunge la nucleul superior al imaginației. Întrebările formulate de profesorul de științe cognitive Mark Turner (1991) sugerează importanța demersului: „Când cititorul are de-a face cu o sintagmă scurtă, un discurs sau un text, cum le înțelege? Când are de-a face cu lecturi alternative, care sunt procesele care au condus la acele lecturi alternative? Cel mai uimitor fenomen cu care se confruntă profesia noastră [a criticilor literari], pentru care avem cele mai puține explicații, este abilitatea cititorului de a înțelege un text și conștientizarea faptului că există anumite constante dincolo de înțelesurile individuale pe care le generează un anumit text. Cum reușesc cititorii să ajungă la astfel de rezultate?” (Turner 1991: 19). Sunt întrebări valide care ne invită, de fapt, să explorăm baza comună a creării de sens pe care o împărtășim și care face posibilă înțelegerea textelor, indiferent de conținutul sau forma lor (acestea sunt „constantele” despre care făcea vorbire Turner 1991). În cele ce urmează, voi explica mai în detaliu mecanismele esteticii cognitive a lecturii.

Un prim argument este caracterul „universal” al reacției la lectură a cititorilor, chiar dacă provin din arii geografice diverse și culturale sau chiar dacă trăiesc în epoci istorice diferite. Desigur fără să excludem diferențele

inerente sau interpretările variate care țin mai degrabă de nuanță, naratologii cognitiști sunt interesați să analizeze un răspuns „standard” sau universal la lectură sau, altfel spus, să identifice acele constante de lectură care apar cu precădere în lectura narațiunilor de largă circulație și care se bucură de o apreciere de lungă durată. Criticul literar Patrick Colm Hogan (2003: 6) numește „opere literare paradigmatică” (*paradigm literary works*) acele texte narrative care aparțin unei tradiții literare și care, datorită caracterului lor foarte popular, stabilesc standardele generale de evaluare a narațiunii, larg acceptate în tradiția literară respectivă. Astfel de narațiuni paradigmatică nu spun povești efemere, ci oferă o vastă gamă de emoții și reacții frecvent întâlnite într-o bună perioadă de timp și care, prin simplul fapt al constanței lor, ar putea revela ceva semnificativ despre conținutul și calitatea gândirii. În definitiv, spune Hogan (2003: 16): „emoțiile sunt fundamentale aceleași, dincolo de locul unde ne-am născut și de cum arătam, iar poveștile pe care le păstrăm și pe care le apreciem, povești despre emoții și aspirații, sunt, cel mai adesea, pure variații pe o gamă restrânsă de structuri comune.” Criticul explică mai departe că atunci când o narațiune circulă într-o zonă extinsă și stârnește un real interes, se poate spune că are un caracter prototipic. Din acest punct de vedere, unele narațiuni au un caracter prototipic „mai mare” decât altele, iar unul dintre factorii importanți care îi conferă această proprietate este interesul emoțional pe care îl stârnește în cititori. Se poate spune, deci, că narațiunea prototipică prin excelență este aceea care face apel aproape exclusiv la emoțiile cititorului (de aici, poate, și interesul ridicat pentru tragi-comedia romantică sau eroică).

Putem concluziona că, în linii mari, există anumite constante de lectură care se datorează, în accepțiunea naratologilor cognitiști, unei înțelegeri a literaturii ca „act uman”, așa cum consideră și Hogan (2003) în același studiu despre „universalitățile narrative”. „Literatura”, afirmă tranșant criticul, este „în primul rând și, mai presus de toate, umană” (Hogan 2003: 3). Studiul lui Mark Turner (1991) întărește afirmația lui Hogan. Și pentru Turner, care face o analiză minuțioasă a stării minții în plin proces al lecturii (*reading minds*), analiză făcută în epoca științelor cognitive, critica literară pare a fi ratat enorm considerând literatura „un produs al circumstanțelor – biografice, psihologice, politice, economice și sociale – și nu un produs al capacității minții umane” (Turner 1991: 16). Întrebările pe care Turner le lansează pentru a sublinia importanța acestei perspective pot părea dezarmante prin simplitatea lor: „Ce este mintea, cea care poate crea și înțelege un text?” sau „Ce este un text care poate fi creat și înțeles de mintea umană?”, însă

răspunsurile conduc, în esență, la o recalibrare a oricărui „concept de literatură [care] trebuie să fie în același timp și un concept al minții” (16). Altfel spus, atât abordarea lui Turner, cât și conceptul lui Hogan al literaturii ca „act uman”, ilustrative pentru noua direcție în studiile literare, consideră că procesele cognitive generale sau aparatul conceptual general modelează atât limbajul cotidian, cât și construcțiile literare. Plecând de la premisa aceasta, lectura unui text nu mai are în prim-plan nuanțele subtile sau întorsăturile stilistice ale frazelor, deși acestea sunt poate cele mai vizibile, iar tocmai din această cauză, straniețea expresiilor de acest tip a acaparat aproape exclusiv atenția criticilor. Lectura, afirmă Turner (1991), se bazează, de fapt, pe un vast spațiu al unei „înțelegeri automate și sistematice” (18), adică ceea ce înțelegem rapid, fără să problematizăm, fapt care a dus la ignorarea acestui spațiu „comun”, iar o eventuală analiză a acestuia a fost din start considerată ca superfluă. Se pare, deci, că stratul automat al gândirii a fost înțeles ca fiind prea simplu, mult prea transparent și prea evident pentru a ne pune pe gânduri, așa spune într-un sens aproape literal. Cognitiști se opun acestei concluzii, atrăgând atenția asupra superficialității de a lua de-a gata capacitățile cognitive de bază, fără de care nu ar putea exista interpretări creative sau analize nuanțate, ele însele fundamentate pe aparatul lingvistic și conceptual pe care fiecare cititor îl utilizează incoștient și automat când parcurge un text. Ce se propune în loc este chiar investigarea regularităților sau constantelor conceptuale care fac posibilă lectura, să o numim, „specializată”.

În sprijinul naratologiei cognitive vin și studiile din zona psihologiei cognitive, care se deschid la rândul lor spre o analiză a constantelor emoționale generate de lectură, un întreg complex de emoții, susțin psihologii cognitiști (Keith Oatley 2002; Philip Johnson-Laird 1993), care definesc literatura ca „act uman”, un concept discutat mai sus. De unde provin aceste constante emoționale? Psihologia cognitivă a arătat că răspunsul emoțional generat în urma citirii unui text literar are, cel mai adesea, o bază prototipică, care provine, cum e ușor de anticipat, dintr-o evaluare a unei situații prototipice. În spiritul rigorii științifice, Oatley (1994) identifică cinci emoții „de bază”, generate de citirea textului narativ: fericire, tristețe, frică, mânie și dezgust, emoții regăsite într-o gamă diferită de culturi. Într-un alt studiu, tot Oatley (2002) coagulează aceste răspunsuri emoționale la lectură cu ajutorul a două metafore generalizatoare: „metafora transportării” și „metafora transformării”. Prima metaforă sugerează un răspuns pasiv, atâta timp cât lectura ne „transportă” într-un spațiu în care, deși necunoscut, ne avântăm

fără să ne luăm precauții, având parcă certitudinea că lectura ar fi una dintre cele mai sigure „călătorii”. Ar fi un spațiu în care nimic periculos nu i se poate întâmpla cititorului, chiar și în cazul lecturii romanelor de groază care creează în cititor stări intense de anxietate, dar, cu toate acestea, suntem mereu însoțiți de sentimentul reconfortant al „întoarcerii acasă” în siguranță. Deși lumea narativă nu ne pune în pericol în mod real, observăm, totuși, statutul oarecum contradictoriu al cititorului care, pe de o parte, reușește să păstreze o distanță între lectură și lumea narativă, distanță care-i conferă siguranță, iar, pe de altă parte, manifestă o voită imersiune în spațiul necunoscut al narațiunii. O contradicție surprinsă de Victor Nell (2002: 17) în studiul său despre structurile mitice ale narațiunii: „De unde, atunci, invulnerabilitatea cititorului, distanța pe care cititorii o mențin fără a face efort între lumea narativă și propria lor siguranță și, în același timp, cufundarea și adâncirea în lumea narativă, transportarea aceasta care-i înghite?” Cea de a doua metaforă este a „transformării” cititorului prin lectură, care este, în definitiv, o legătură mult mai strânsă la nivel emoțional, creată între cititor și lumea textului, împreună cu personajele și naratorii care populează acest univers. Sensul acesta din urmă dat lecturii ca posibilă sursă a transformării (identității) cititorilor, prin impactul emoțional al narațiunii asupra lor, conferă literaturii valoarea discutată la începutul acestei lucrări, și anume, literatura percepută ca produs al minții umane sau ca produs fundamental al condiției umane.

Aș sublinia că întreg demersul întreprins de psihologia cognitivă nu se reduce în niciun caz la o simplă înregistrare a reacțiilor sau emoțiilor pe care le produce lectura unui text literar. În acest sens, e sugestivă sintagma propusă de Raymond W. Gibbs, care e și titlul articolului publicat în volumul colectiv dedicat științei literare cognitive (editat de Burke și Troscianko 2017). El vorbește despre „dinamica corporală a experienței literare”, ceea ce înseamnă că experiența literară, în formele ei cele mai diverse, este determinată fundamental de corporalitate. Cu alte cuvinte, angajamentul cu textul literar (Gibbs ar spune chiar că e vorba și de alte tipuri de texte) se reduce în mod esențial la înțelegerea sensurilor lingvistice de bază, iar acestea, la rândul lor, sunt ghidate și structurate de însemnele fundamentale ale corporalității pe care le împărtășim cu toții, fie că suntem simplii cititori sau critici literari. În același spirit al interdisciplinarității, studiile literare, psihologia și lingvistica împărtășesc un scop comun: cunoașterea „conceptelor umane” (așa cum le numește Mark Turner 1991: 20), care sunt esențiale oricărui proces de înțelegere. Pentru a ajunge la rezultate concrete, cognitiști propun abordări

empirice în studiul literar, considerentul major fiind deja menționat mai sus, și anume înțelegerea proceselor automate ale gândirii care dau naștere mai apoi unor sensuri dirijate, adică produse în mod conștient. Foarte popular și în psiholingvistică, experimentul „simulării corporale”, spre exemplu, e însă ajustat de Gibbs (2017) experienței literare. Pe scurt, simulările corporale ne ajută să ne proiectăm pe noi înșine în mintea sau acțiunile celor despre care citim sau chiar să animăm obiectele despre care se vorbește în text. Pe baza experimentelor analizate, Gibbs (2017) concluzionează că înțelegerea fie și a unei simple propoziții se realizează cu ajutorul percepțiilor senzoriale și a sistemului motric. Asta înseamnă că reluăm, simulăm, imaginăm sau trăim „pe propria piele”, în cel mai concret sens cu putință, ceea ce percepem sau ce ni se „spune” în text. Nu altfel stau lucrurile chiar și în cazul limbajului metaforic sau figurat, mai ales că acesta e posibil să predomină în textele literare. Într-un studiu din 2012, Gibbs și Colston (2012) arată în mod convingător că performăm aceleași simulări corporale pentru a înțelege și cele mai complicate metaforele lingvistice. Fără a dori să aprofundăm prea mult această direcție de cercetare, aș adăuga doar un caz ilustrativ pentru clarificare. De exemplu, uneori preferăm expresia metaforică „am prins ideea” ca să spunem că „am înțeles” ceva. Nimic necunoscut la o primă vedere, deși, dacă ne gândim puțin, recunoaștem straneitatea ascunsă a metoferei. În fapt, ideile nu se pot „prinde” fizic, așa cum am înșfăca un obiect, dar simulând senzo-motric mișcarea tipică prinderii unui obiect, avem astfel acces la sensul abstract al „prinderii unei idei”.

Tot acest efort de a replica sau simula încărcătura lingvistică a unui text nu este, desigur, un scop în sine. Așa cum am explicat deja, simularea corporală facilitează înțelegerea, dar naratologii au mers mai departe arătând că țelul final, până la urmă, ar fi să avem o reprezentare mentală cât mai fidelă a narațiunii sau, folosind sintagma naratologului David Herman (2009; 2002), a lumii întruchipată de poveste (în engleză, *storyworld*). Revenim, astfel, la o preocupare a cognitiviștilor pentru o cercetare riguroasă, parte a unui demers la care aspiră și cei mai serioși intelectuali îndrăgostiți de știință. În mintea cititorului, explică Herman (2000), se reprezintă sau se reconstruiește, cu mare precizie, întreaga gamă de obiecte, locuri, stări emoționale, acțiuni și participanți la acțiune, folosindu-se indicații textuale. Din nou e importantă legătura cu aparatul conceptual general, în sensul în care exercițiul reconstruirii (sau să-l numim și al simulării) narrative, odată bine stăpânit, se transformă în ceea ce Herman (2002) numește „logica narațiunii” (în engleză, *story logic*), un instrument esențial gândirii sau, în spusele

naratologului, „o resursă de neînlocuit pentru structurarea și înțelegerea experienței” (23).

Poate o pistă și mai temerară ne propun tot naratologii cognitiști preocupați cu reconstruirea mentală a textului supus unei voite parcimonii narrative, sedus de propriile sincope sau goluri narrative (în engleză, *narrative gaps*). Preocupat de narațiunea „golurilor permanente”, Porter Abbott (2015) pune întrebarea foarte tranșant: „Cum putem citi ceea ce nu este de citit?”, o întrebare esențială, ne asigură criticul, atâta timp cât în aceste goluri stă valoarea curentă a unui text, și nu în semnificații evidente, cum ne-am aștepta. Mai exact, ce sunt aceste goluri narrative? Din perspectiva lui Porter Abbott, ele „se deschid spre un teren vast al evenimentelor virtuale care nu se realizează niciodată, dar care există mai degrabă ca un fel de energie întunecată, imponderală, ascunsă sub cuvintele și imaginile care fac posibilă o poveste” (104). Sunt așa-numitele „povești din umbră”, un concept discutat tot de Porter Abbott în *The Cambridge Introduction to Narrative* (2002), care pot fi posibilități intuite doar sau scenarii cu șanse de a deveni realitate, dar care, la fel de bine, pot fi și piste ratate sau abandonate. Ceea ce caracterizează universul acesta virtual este o permanentă stare de provizorat, de potențialitate latentă, care nu are suficientă textură explicită, poate nici măcar implicită, pentru a deveni parte integrantă din poveste. De fapt, interesul pentru narațiunile „din umbră” spune ceva semnificativ despre bogăția și complexitatea imaginației cititorului, locul unde acestea sălășluiesc. E spațiul vast al „stărilor mentale concatenate” (*nested mental states*), așa cum le definește Lisa Zunshine (2015: 177), proliferate generos în și prin ficțiune, și care includ din nou situații în care unele dintre aceste stări mentale sunt doar indirect sugerate de text.

Pistele pe care marșează naratologii cognitiști sunt diverse, iar cele descrise mai sus sunt doar câteva exemple care, deși punctuale, dau măsura noii științe a naratologiei. În centrul preocupărilor lor este însă întotdeauna reprezentarea mentală a elementelor narațiunii, fie că e vorba de personaje, minți ficționale, spațiul și timpul narațiunii sau acțiuni și evenimente narrative, reprezentare care se bazează pe mecanisme mentale standardizate, în sensul în care împărtășesc și folosesc aceeași informație cognitivă. Aceasta se explică prin înțelegerea literaturii ca act „natural”, așa cum explica Stokwell (2009) în estetica sa cognitivă: „literatura se creează natural; cititul este un proces natural, iar ambele apelează la capacitățile noastre cognitive naturale chiar și atunci când dau senzația de transcendență” (5). Orientarea spre caracterul „natural” al literaturii pune într-o lumină nouă procesele

narative care devin, în esență, instrumente de bază ale capacității noastre de înțelegere. Iar dacă suntem de acord cu afirmația lui M. Turner (1996) din studiul său despre *Mintea Literară (The Literary Mind)*, potrivit căreia creierul funcționează în termenii unei narațiuni, atunci tipul de gândire uzual și capacitatea de a crea și înțelege literatura sunt foarte asemănătoare. Instrumentele mentale necesare fiecăreia sunt aproximativ aceleași, ceea ce înseamnă că înțelegerea unei narațiuni sau povești (fie reale sau literare) devine ea însăși o activitate mentală esențială gândirii. În spiritul naratologiei cognitive, activitatea și capacitățile mentale ale cititorului sunt trecute prin radiografia lecturii, pentru a mă reîntoarce la metafora din titlul articolului. Și pentru că am menționat-o pe Zunshine în rândurile de mai sus, mă folosesc de intuiția ei de cognitivist cu mare experiență atunci când declara, băntuită de spectrul lui Roland Barthes, că autorul a murit dar, ce bine, s-a născut cititorul!

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

- ABBOTT, H. Porter 2015: *How do we read what isn't there to be read? Shadow stories and permanent gaps in Zunshine, Lisa (editor), The Oxford Handbook of Cognitive Literary Studies, Oxford, Oxford University Press, p. 104-119.*
- ABBOTT, H. Porter 2002: *The Cambridge Introduction to Narrative. Cambridge, Cambridge University Press.*
- BURKE, Michael și TROSCIANKO T. Emily (editori) 2017: *Cognitive Literary Science. Dialogues between Literature and Cognition, NY: Oxford University Press.*
- DIXON, Peter, BORTOLUSSI, Marisa 2011: *The scientific study of literature: What can, has, and should be done in „Scientific Study of Literature”, vol. 1, nr. 1 (2011), p. 59-71.*
- GIBBS, Raymond W. Jr. 2007: *Embodied Dynamic in Literary Experience, in Burke, Michael și Troscianko, T. Emily (editori), Cognitive Literary Science. Dialogues between Literature and Cognition, p. 219-237.*
- GIBBS, Raymond W., HERBERT L. Colston 2012: *Interpreting Figurative Meaning, New York, Cambridge University Press.*
- HERMAN, David 2009: *Basic Elements of Narrative, Oxford, Wiley-Blackwell.*
- HERMAN, David 2002: *Story Logic: Problems and Possibilities of Narrative, Lincoln, Nebraska and London, University of Nebraska Press.*

- HERMAN, David 2000: *Narratology as a Cognitive Science*, in „Image and Narrative”, nr. 1 (2000):
<http://www.imageandnarrative.be/inarchive/narratology/narratology.htm>, accesat ultima oară la 20.10 2021.
- HOGAN, Colm Patrick 2003: *The Mind and Its Stories: Narrative Universals and Human Emotion*, Cambridge, Cambridge University Press.
- HOLTON, Gerald 1973: *Thematic Origins of Scientific Thought: Kepler to Einstein*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press.
- JOHNSON-LAIRD, N. Philip 1993: *Human and Machine Thinking*, New Jersey and London, Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- OATLEY, Keith 2002: *Emotions and the Story Worlds of Fiction*, in Green, C. Melanie, Strange, J. Jeffrey și Brock, C. Timothy (editori), *Narrative Impact: Social and Cognitive Foundations*, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, p. 39-70.
- OATLEY, Keith 1994: *A taxonomy of the emotions of literary response and a theory of identification in fictional narrative*, in „Poetics”, nr. 23 (1994), p. 53-74.
- NELL, Victor 2002: *Mythic Structures in Narrative. The Domestication of Immortality*, in Green, C. Melanie, Strange, J. Jeffrey și Brock, C. Timothy (editori), *Narrative Impact: Social and Cognitive Foundations*, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, p. 17-38.
- RICHARDSON, Alan 2004: *Studies in Literature and Cognition: A Field Map*, in Richardson, Alan și Spolsky, Ellen (editori), *The Work of Fiction: Cognition, Culture, and Complexity*, Aldershot: Ashgate, p. 1-29.
- SNOW, Charles Percy 1959: *The Two Cultures and the Scientific Revolution*, Cambridge, Cambridge University Press.
- STOCKWELL, Peter 2009: *Texture. A Cognitive Aesthetics of Reading*, Edinburgh, Edinburgh University Press.
- STOCKWELL, Peter 2002: *Cognitive Poetics: An Introduction*, London, Routledge.
- TURNER, Mark 1996: *The Literary Mind. The Origins of Thought and Language*, Oxford, Oxford University Press.
- TURNER, Mark 1991: *Reading Minds: The Study of English in the Age of Cognitive Science*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- VAN PEER, Wille, HAKEMULDER, Frank și ZYNGIER, Sonia (editori) 2012: *Scientific Methods for the Humanities*, Amsterdam, The Netherlands: John Benjamins Publishing.
- ZUNSHINE, Lisa (editor) 2015: *The Oxford Handbook of Cognitive Literary Studies*, Oxford, Oxford University Press.